

IJODKOR USLUBI VA BADIY TIL MUSHTARAKLIGI

Saloxiddinova Nigoraxon Inomjonovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent v.b.

“UNIVERSITY OF ECONOMICS AND PEDOGOGY” NOTM. Andijon

Annotatsiya:Maqolada ijodkorning o'ziga xos olamini belgilashda badiiy tilning imkoniyatlari haqida mulohazalar berilgan.

Kalit so'zlar:Voqelik, uslub, individual uslub, badiiy til imkoniyatlari, badiiy tashbeh, estetik ta'sir.

So'z voqelikni tasvirlashda, ma'lum axborotni yetkazishda asosiy quroldir. Shunday ekan, ijodkor yaratgan asarida o'z tilining imkoniyatlaridan kelib chiqib, so'zning bor jozibasidan foydalanadi. Buning natijasida badiiy asarning estetik qiymati va ijodkorning individual uslubi shakllanadi. “Uslub” arab tilidan olingan bo'lib, “tartib”, “yo'sin”, “shakl” degan ma'nolarni anglatadi¹. “Tilning alohida ma'no anglatish va ifodalash maqsadlariga xizmat qiluvchi fonetik, leksik, sintaktik vositalari uslub deyiladi”². Ko'rinadiki, yozuvchi til imkoniyatlaridan foydalanib, badiiy asarning izchil va mukammal yaratilishiga erishadi. Bunda jonli so'zlashuv tili badiiy asar uchun asosiy omil bo'lsa-da, so'zning sayqal topishida ijodkor mehnati ham katta rol o'ynaydi. Negaki so'z zamiriga yozuvchining his-tuyg'usi, fantaziyasi qorishib ketadi. Bu hol, ayniqsa, she'riyatda yana ham aniq ko'rinadi.

Har bir ijodkorning badiiy olami, bevosita badiiy til orqali shakllanadi. Bunda u qo'llay bilgan leksik birliklarning o'rni va ahamiyati katta. Asar tilining o'quvchiga yoqimli va tushunarli, hissiy va estetik ta'sirga ega bo'lishi so'zning badiiy-estetik funksiyasi orqali amalga oshadi. “She'riy ta'sirchanlik, jozibadorlikni uyushtirishda, ifoda usulining o'ziga xosligini ta'minlashda, badiiy tashbehtar bilan bir qatorda so'zni, ayniqsa, poetik so'zning muhim o'rni mavjudligi aniq. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, nutq mohiyatidan kelib chiqib tanlab, saralab ishlatilgan so'zgina poetik fikrni haqiqiy yo'lqinlanishiga olib keladi”³.

Turli ifoda usullariga, badiiy tashbehtlarga asoslanuvchi obrazlilik, ta'sirchanlik she'riy asarning mohiyatini belgilaydi. Aslida obrazlilik va ta'sirchanlik ko'lami she'riy asar tilida yana ham kengayadi. Buning sababi ijodkor ruhiy dunyosining kutilmagan va boy bo'lishida hamda uni asariga singdira olishidadir.

“Adabiyot nazariyasi”ning birinchi tomida asarda til xususiyatlarini topish va uni estetik kategoriya sifatida baholash ancha mushkul ish ekanligi qayd etiladi va quyidagi fikrlar keltiriladi: “...badiiy til asardagi obrazlar, xarakterlar va boshqa komponentlarga singib ketgan bo'ladi, ularning tarkibiga kirib, ajralmas hodisaga aylanadi. Badiiy tilni tadqiq qilganingizda, har bir gap va jumladan ma'lum mavzu va g'oya, ma'lum obraz va xarakter, ma'lum sujet va konfliktning alohida zarrachalari chiqib kela boshlaydi”⁴. Bu mulohazalardan badiiy tilning qiymati va estetik ta'siri asarning barcha kategoriyalarida namoyon bo'lishida ko'rinadi. Ya'ni badiiy asar tili o'sha asarning qaysi mezonlar asosida tahlil qilinishiga qarab, o'zining jozibasini namoyon etaveradi.

Yuqoridagi fikrlar she'riyat tilida biroz farq qilishi mumkin. Chunki she'rda ifoda va his-tuyg'u asosiy o'rinda bo'lib, badiiy til ham bu o'rinda o'zining estetik ta'sir quvvatini yanada yorqin bo'yoqlarda ko'rsata oladi.

¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. Тўртинчи жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2008, 299- бет.

² Худойбердиев Э. Адабиётшуносликка кириш – Тошкент, 2008. 321-б.

³ Умурақолов. В. Поетик nutq leksikasi. Т: “FAN” NASHRIYOTI 1990. 12-б. 112 б

⁴ Adabiyot nazariyasi. Ikki tomlik. I tom. Т.: 1978. В.313

Shuningdek, badiiy til imkoniyati u yoki bu ijodkor uslubini belgilashda asosiy kategoriya sifatida muhim vazifani bajara oladi. Bunday qarashlar va badiiy asar tili haqida ilgari surilgan fikrlar hozirgacha ilmiy tahlilda asosiy mezon bo‘lib kelmoqdaki, natijada badiiy asar tili haqida hozirgacha ko‘plab o‘xshash fikrlar paydo bo‘lmoqda. Jumladan, Adabiyoshunos D. Quronov badiiy asar tilini yuzaga chiqaruvchi badiiy tasvir va ifoda vositalari haqida fikr yuritib: “Avvalo tilning badiiyligi badiiy tasvir va ifoda vositalari bilan belgilanmaydi, ular ishlatilmagan holda ham badiiy tilning bosh spesifik xususiyatlari – obrazlilik (tasviriylik) va emotsionallik mavjud bo‘la oladi”⁵ deb fikr bildiradi.

Xuddi shunga mos ravishda E Xudoyberdiyev ham: “Voqelikni so‘z yordamida obrazli aks ettirishda yozuvchi o‘z milliy tilining butun boyligidan, bitmas-tuganmas imkoniyatlaridan unumli ravishda bahra oladi. Obrazni vujudga keltirish uchun har doim maxsus so‘zlardan, xususan, o‘xshatish, epitet, istiora, jonlantirish singari tasviriy vositalardan foydalanish shart emas. Albatta, bunday vositalar ham adabiyotda ahamiyatga ega, lekin obraz hosil etishning eng asosiy shartlaridan biri shuki, u o‘z o‘rnida, zarur joyda qo‘llanishidan, mazmundor bo‘lishidan iborat”⁶ ligini ta’kidlaydi.

Yuqoridagi fikrlardan ko‘rinadiki, badiiy asarda, yana ham aniqroq aytadigan bo‘lsak, she’riy matnda til badiiyligini ta’minlovchi vosita bo‘lishi bilan bir qatorda, mustaqil holda tasviriylik va emotsionallikni saqlab qoluvchi asos sifatida talqin qilinadi. Badiiy asar tili o‘sha asarning ichki komponentlari bilan birgalikda tahlil qilinarkan, demak ular bir butunning turli qirralari bo‘la oladi, nazarimizda.

O‘rganmoqchi va tahlil etmoqchi bo‘lgan bugungi zamonaviy she’riyat ham tili va ifoda uslubi bilan yangicha qarashlarga turtki berishi mumkin. Chunki, yangilangan she’riyatda “insonning qalbi”, “insonning ko‘ngli” bosh tasvir ob’ektiga aylanib ulgurmoqda. Bu esa she’riy matnda yangicha tashbehu, o‘zgacha fikrlashning shakllanishiga sabab bo‘layotir. Ana shu fikrlarning she’riy matnda voqe’ bo‘lishi til hodisasining jins kategoriyasida ham farqlanayotir. Bu esa fanda gender xoslanish qobig‘i kengayayotganligidan darak beradi.

⁵ Quronov. D. va boshq. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent.: Akademiya nashri, 2010. – B.51.

⁶ Xudoyberdiyev. E. Adabiyotshunoslikka kirish. “IQTISOD MOLIYA” 2007. 94-B